

Stabiele instabiliteit: Somalië, Al Shabaab en de wijdere regio

Somalië zit nog steeds in de frontlijn van 'jihadisme', politieke instabiliteit en humanitaire crisis. In het proces naar politieke stabilisering is Al Shabaab een enorme stoorzender. Deze beweging, eind 2005 ontstaan, heeft een overwegend criminele agenda, 'gelegitimeerd' door de Islam. Militaire maatregelen om de excessen van Al Shabaab te elimineren zijn een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde om politieke, economische en educatieve oplossingen voor de Somalische crisis te ontwikkelen.

Somalië, strategisch gelegen in de Hoorn van Afrika en in recente jaren *het* voorbeeld van een 'gefaalde staat', zit nog steeds in de frontlijn van 'jihadisme', politieke instabiliteit en humanitaire crisis. Zoals ook het geval was in het verleden, hebben de problemen van het land een regionale uitstraling. Het meest duidelijk werd dit in de piraterijcrisis van de laatste jaren, die overigens door kordaat optreden van de internationale gemeenschap (hier dus wél) is ingedamd.¹

Somalië is een voor 99,5 procent Islamitisch land, met een lange traditie niet van militante Islam maar van de Soefi-Islam, van mystieke broederschappen en lokale religieuze cultuur. Sinds de val in 1991 van Mohamed Siyad Barre, de laatste president van een 'verenigd Somalië' die werd verdreven na een burgeroorlog, heeft het land maar weinig rust gekend en is de veiligheid voor de eigen inwoners en voor de aangrenzende Noordoost-Afrikaanse regio onveranderd slecht gebleven. Pas recentelijk is daar wat verandering in gekomen. Maar het land heeft te maken met een 'stabiele instabiliteit' en de politieke, economische, veiligheids- en vooral sociale problemen zijn nog lang niet opgelost.² Die onveiligheid is niet alleen iets dat van buiten komt – buitenlandse jihadisten, buurlanden of interventie door grootmachten – maar is een omvattend structureel probleem in de Somalische maatschappij

zelf. Het uit zich in vele politieke, economische en culturele domeinen: clangroep-tegenstellingen, economische rivaliteit, gebrek aan effectieve juridische kaders, marginalisering van minderheden en vrouwen, en een 'cultuur van geweld'.

In 1991 splitste de noordelijke regio Somaliland, een voormalige Britse kolonie, zich af en heeft de wens geuit zich als onafhankelijk land te ontwikkelen. Zonder noemenswaardige steun van de internationale gemeenschap lukt dat ook redelijk: een werkende democratie, een gestaag groeiende, hoewel bescheiden economie, voorkoming van radicalisme, en vreedzame verhoudingen met buurlanden. De relatief positieve ervaringen in Somaliland, hoewel niet perfect, maken ook duidelijk dat de problemen in Somalië niet inherent zijn aan de Somalische politieke cultuur, maar door toegewijd leiderschap en agenda's van gematigdheid en compromis kunnen worden aangepakt. Paradoxaal genoeg krijgt autonoom Somaliland als "Afrikaanse oplossing voor een Afrikaans probleem" – de slogan waarmee diplomaten in het Westen zo vaak schermen – geen erkenning van de wereldgemeenschap, inclusief de Europese Unie.³

Na een verwoestende burgeroorlog en een moeizaam en omstreden proces van politieke transitie, met vele pogingen om een centrale overheid op te zetten, heeft Somalië – minus Somaliland – sinds

Jan Abbink, antropoloog, is verbonden aan het Afrika Studiecentrum. Hij is gespecialiseerd in de geschiedenis en de cultuur van de Hoorn van Afrika.

augustus 2013 dan toch een ‘federale regering’ in Mogadishu, die het land op decentrale wijze en via de vorming van nieuwe institutionele structuren, moet opbouwen. Het eeuwige probleem van het land hierbij is het gebrek aan een staatkundige traditie:⁴ de politieke cultuur van het land was en is gefragmenteerd, gebaseerd op territoriaal geconcentreerde clanfamilie-eenheden, die ook als lokale politieke eenheden fungeerden, met vaak zeer tegengestelde (materiële) belangen.

Er is traditioneel onder Somaliërs geen betrokkenheid bij een overkoepelende staatsstructuur, omdat die geen binding had met alle clanfamilies of juist door één dominante clan werd gemonopoliseerd. Het wantrouwen ten aanzien van (elke) autoriteit is groot. Ook ingeburgerd was het frequent gebruik van (de dreiging met) geweld als politiek middel om clanbelangen na te streven.⁵ En één van de grootste problemen van de periode van burgeroorlog en staatkundige verwarring in de laatste 23 jaar was het instorten van het onderwijssysteem (behalve dan de Koranscholen), met als gevolg een vrije val van het aantal schoolgaande kinderen en studenten. De productie van een generatie van overwegend ongeschoolden, of alleen religieus geschoolden, heeft het land weinig goeds gedaan.

In dit vacuüm meldden vele mannelijke jongeren zich aan bij milities, inclusief de jihadistisch-islamistische beweging *Harakat al Shabaab al Mujahiddin*. Somaliërs zijn dan wel meesters in overleven en er is altijd een bloeiende informele sector geweest, maar na 1991 was Somalië uiteengevallen in een veelheid van belangengroeperingen, strijdgroepen, clanregio's en religieus georiënteerde groepen, die geen *gedeelde* educatieve basis of gedeelde belangen hadden. Clan- en religieuze identificatie kwamen in de plaats van nationaal gevoel en eenheidsdenken. De juridische en politiek-institutionele leegte in het land werd aanvankelijk opgevuld door de krijgsheren en clanmilities, later meer door clan-gewoonterecht en vooral Islamitische rechtbanken, met als gevolg o.a. een verstikkend religieus conformisme en onderdrukking van vrouwen- en democratische rechten.

In deze situatie kon rond 2005/2006 de Islamistische terreurbeweging Al Shabaab opkomen. Het onderwijs heeft de laatste jaren wel een *comeback* gemaakt, o.a. door privé-initiatieven in het hoger onderwijs (colleges, universiteiten)⁶ en de terugkeer van Somalische migranten uit het buitenland heeft sinds een aantal jaren het aantal hoger opgeleiden weer doen toenemen.

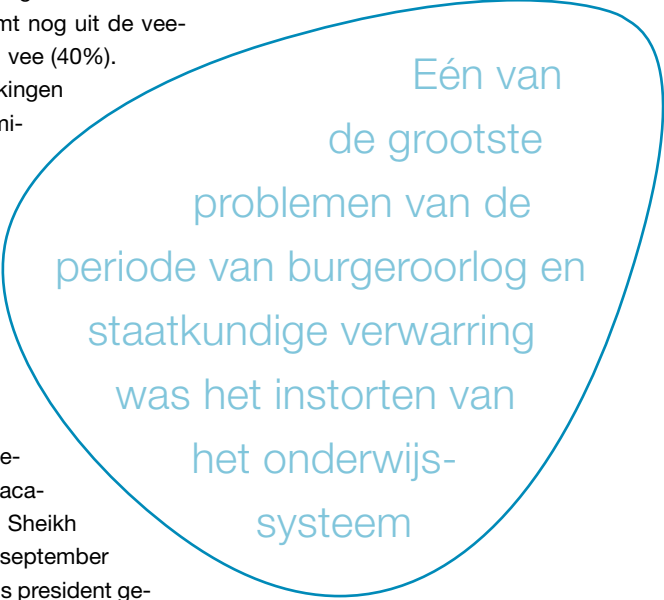
Velen ervan zitten in de regering en op de ministeries, in de vele NGO's, in het langzaam weer opstartende hoger onderwijs en in het opbloeiende zakenleven. De dienstensector groeit het snelst. Maar een echte producerende economie met een goed geschoolde beroepsbevolking is er nog nauwelijks. Het grootste deel van het nationaal inkomen komt nog uit de veeteelt en export van vee (40%).

De geldovermakingen van Somalische migrantengemeenschappen elders, geschat op zo'n 1,1 miljard euro, zijn de andere kurk waarop de economie drijft.

De federale regering, geleid door academicus Hassan Sheikh Mohamoud, in september 2012 verrassend als president gekozen door het federale parlement, erfde de chaotische veiligheidssituatie, humanitaire ellende en de grote 'clanverdeeldheid' in het land. De pogingen van de afgelopen 23 jaar om met behulp van een vaak sterk betweterige internationale gemeenschap (de VN) een centrale regering op te zetten, kenden vele valse starts, geboren uit onbegrip van de complexiteit van Somalië, van de sociaal-politieke verhoudingen en de mondiale belangen die achter de schermen meespeelden, alsook van Islamistische groepen, o.a. uit het buitenland, die de agenda's van Somalische leiders en partijen beïnvloedden. Het proces van politieke stabilisering, dat sinds september 2012 zichtbaar is, is veelbelovend maar zeer broos, en heeft nog een lange weg te gaan.

Al Shabaab: stoorzender in het proces van politieke stabilisering in Somalië

Eén van de grootste stoorzenders daarbij is natuurlijk Al Shabaab. Deze beweging, eind 2005 ontstaan in de schaduw van twee van de meer radicale *Shari'a*-gerechtshoven in Mogadishu, vooral rond een harde kern van Somalische ex-Afghanistan-gangers, heeft een overwegend criminele agenda, 'gelegitimeerd' door de Islam. Al Shabaab groeide in 2006-2007 met een nationalistische agenda – tegen de Ethiopische interventie – maar ontwikkelde geen positieve agenda voor het land. Men koos consistent voor de

Eén van
de grootste
problemen van de
periode van burgeroorlog en
staatkundige verwarring
was het instorten van
het onderwijs-
systeem

De oorspronkelijke beloften van 'recht en orde' heeft Al-Shabaab niet waargemaakt

weg van geweld, en in toenemende mate voor de militante *jihad*, hierbij gesteund door actief gerekruteerde buitenlandse strijders. In feite heeft het Somalisch conflict in de afgelopen tien jaar duidelijk gemaakt hoe wijdvertakt de 'jihadistische Internationale' in feite is en waarvan we de meest recente uitingen

zien in Syrië en Irak (ISIS) en in Nigeria ('Boko Haram').⁷

Al Shabaab heeft ook altijd geweigerd enigerlei 'dialog' aan te gaan (het woord alleen al staat hen tegen) met andere politieke actoren in Somalië. Hun versie van politieke Islam laat dat niet toe, want alleen "Allah moet heersen" en zij zagen zich slechts als de "uitvoerders van Zijn wil". Dat kwam mooi uit, want zo zou niemand hun legitimiteit kunnen betwisten, zo dachten zij. Vanaf het begin waren er ook Al Qa'ida-agenten actief in de beweging.⁸ Al Shabaab verzelfstandigde zich vlak voor de Ethiopische invasie van 2006 als een Islamistische beweging die haar wil aan heel Somalië trachtte op te leggen, maar ook ambities had voor export naar de buurlanden (Somaliland, Ethiopië en Kenia). Moslims aldaar werden opgeroepen tot jihadistische strijd tegen hun regeringen. In februari 2012 volgde de verklaring dat Al Shabaab zich aansloot bij Al Qa'ida.

Slechte staat van dienst

Duidelijk is dat de Al Shabaab-beweging een zeer slechte staat van dienst heeft. Hoewel ze op lokaal niveau wel een zekere orde heeft bewerkstelligd en zelfs bemiddelde in geval van zaken- en clan-conflicten, hebben hun praktijken van dwang en geweld duizenden slachtoffers gemaakt, via aanslagen, executies en foltering; het onderwijsstelsel verder om zeep geholpen; humanitaire hulp in tijden van hongersnood geblokkeerd; religieuze terreur opgelegd; vrouwen vrijwel rechteeloos gemaakt; sociale chaos gecreëerd; en democratische basisrechten met voeten getreden. De beloften van 'recht en orde' – gebaseerd op de aanvankelijk succesvolle zes maanden in 2006 waarin Al Shabaab Mogadishu beheerste na het verslaan van de impopulaire krijgsheren – in de gebieden die ze onder controle had, is niet echt waargemaakt. Haar bewind in nog vele plattelandsgebieden van Somalië was en is gebaseerd

op intimidatie, doelgerichte moorden, afpersing en terreur om de lokale bevolking en de clanleiders in het gareel te houden. Deze praktijken worden verdedigd met verwijzing naar de vestiging van een Islamitisch regime, gestoeld op *shari'a* en niets anders. Ook werden minderheden gewelddadig vervolgd.⁹

Economisch bleek Al Shabaab vaak meer een roversbende dan een constructieve kracht, steunend op de illegale export van houtskool en wildproducten zoals ivoor, afroting van piraterijwinsten,¹⁰ al dan niet gedwongen heffingen op bedrijven, enz. Maar ook waren er handelaren en ondernemers die de beweging steunden en er zakelijk voordeel uit wisten te halen. Al Shabaab kreeg hierdoor veel geld binnen – naast flinke bijdragen uit buitenlandse bronnen – maar een duurzaam groeiende, productieve economie hebben zij niet bevorderd. Eerder het tegendeel.

Op de terugtocht.....

Al Shabaab is sinds augustus 2011, met hun vertrek uit Mogadishu, militair gezien op de terugtocht. De AU-troepenmacht AMISOM en de Keniaanse troepen in Somalië (sinds oktober 2011) hebben veel gedaan om de militanten terug te dringen; ook de voortdurende druk van Ethiopische en Puntlandtroepen heeft hier meegespeeld. Een ander belangrijk wapenfeit was de verdrijving van Al Shabaab uit de havenstad Kismayo in september 2012, vooral door een Keniaans offensief. Dit werd gevolgd door de val van een reeks van kleinere plaatsen en dorpen. De beweging antwoordt echter steevast met terreur: men laat kleine groepen van militanten achter in de verloren gebieden om later aanslagen te plegen op lokale leiders, regeringsfunctionarissen en anderen.

De Amerikanen hebben met *special operations*, goedgekeurd door de Somalische regering, laten zien dat gerichte aanvallen op leiders hebben gewerkt om de beweging te verzwakken. Vrijwel alle Al Shabaab-leiders met bloed aan hun handen zijn uitgeschakeld. De dood van Al Shabaab-leider (zgn. 'imam') Ahmed Abdi Godane (alias 'Mukhtar Abu Zubeyr') in zo'n aanval op 1 september 2014 was een belangrijke slag. En de meest recente klap voor Al Shabaab was de overwinning van Somalische (Puntland-) regeringstroepen op 1 oktober 2014,¹¹ toen de Galgala-bergen werden veroverd, een gebied in Puntland lang beheerst door de militie van ene Mohammed Sayid 'Atom', bondgenoot van Al Shabaab. Atom had zichzelf al in juni dit jaar overgegeven en zijn alliantie met

Al Shabaab afgezworen. Ook de lokale bevolkingen die worden losgemaakt van het Al Shabaab-regime halen meestal opgelucht adem. Dit zich ontvouwende scenario (versterkt door regelmatige interne verdeeldheid binnen de beweging)¹² toont aan dat een militaire oplossing in sommige gevallen wel degelijk werkt. De diverse vage en naïeve voorstellen van sommige analisten in de laatste jaren om het ‘redelijk’ aan te pakken en ‘compromis’ of ‘dialogoog’ te zoeken met Al Shabaab,¹³ hebben niet gewerkt en berustten op een miskenning van hun ideologie.

...maar nog lang niet verslagen

Dit wil allemaal niet zeggen dat Al Shabaab van het toneel zal verdwijnen: ten eerste handhaven zij zich in bepaalde gebieden, o.a. gestut door de gevreesde intimidatie en terreur van hun ‘veiligheidsdienst’, de *Amniyat*, en ten tweede zal er in de Somalische samenleving altijd een flinke minderheid van religieuze radicalen zijn die de militante politieke Islam blijft bepleiten en actief zal blijven met religieuze onderdrukking en moord in naam van een Islamitisch ideologisch regime.¹⁴ Ook heeft de opmars van jihadistische bewegingen in o.a. Libië, Nigeria, en natuurlijk ook ISIS in Syrië en Irak, een propaganda-effect dat wederom een nieuwe generatie van militante Islamisten – in Somalië en elders – zal ‘inspireren’. En de kansen dat Al Shabaab zich in een Somalische politieke partij of civiele beweging verandert zijn nihil, want zij wijzen een overlegcultuur en democratie radicaal af; ja zij vinden deze een soort

‘blasfemie’. Men hoeft maar de oproepen te lezen van één van hun ideologen, Fuad Mohamed Khalaf (nota bene een voormalig Zweeds staatsburger), om dit in te zien. Ook na de recente dood van hun leider Godane, verantwoordelijk voor talloze aanslagen en wreedheden (o.a. de Westgate Mall-slachting in Nairobi van een jaar geleden) zijn Al Shabaab-aanhangers, onder hun nieuwe leider Mahad Omar Abdi-Kareem (alias ‘Abu Ubeyd’), al aan het werk gezet om ‘wraak’ te nemen. Ook heeft de beweging getoond zich te kunnen aanpassen en zich opnieuw uit te vinden. Zij beheerst nog steeds flinke delen van centraal Zuid-Somalië, waaronder de kuststad Baraawe, waar zij nog aanhang heeft. Ook behoudt zij banden met internationale jihadistische terreurgroepen, zoals Al Qa’ida op het Arabisch Schiereiland (AQAP), Boko Haram e.a. En als Al Shabaab een economisch winstgevende onderneming blijft, zal zij aanhangers blijven trekken in dit zwaar onderontwikkelde land met hoge werkloosheid. Een blijvend probleem is bijvoorbeeld dat belangrijke zakenlieden, vooral uit de Hawiye-clangroep, Al Shabaab financieel blijven steunen.

Vooralsnog zal Al Shabaab doorgaan, hoewel de steun slinkend is, met terreuraanslagen in Somalië en in de regio, vooral in Kenia, dat hieronder al veel te lijden heeft gehad (meer dan 100 aanslagen door Al Shabaab-sympatisanten sinds oktober 2011). Ook rekruteert Al Shabaab in toenemende mate onder de Keniase stedelijke moslimjeugd,¹⁵ waarvan velen al zijn geradicaliseerd door lokale moslim-predikers (bijvoorbeeld in

Burundische leger-troepen bereiden zich voor om deel te nemen aan AMISOM (Missie in Somalië) Foto: Flickr.com: US Army Africa

Mombasa). Het voortbestaan van Al Shabaab is niet zozeer geënt op een lokale Somalische agenda van grieven onder de lokale bevolking (wat in de jaren 2006-2007 deels het geval was), maar op een meer grensoverschrijdend jihadistisch vertoog. Hun prestaties op het gebied van lokaal bestuur zijn een grote deceptie geweest voor de Somalische bevolking. De oriëntatie op jihadisme zal haar gewelddadige acties ook buiten de grenzen van Somalië blijven voeden.

Naar een oplossing voor de Somalische crisis

De opgave van de langzaam in autoriteit groeiende, maar nog weinig competente en deels corrupte Federale Regering van Somalië is het probleem van bewegingen als Al Shabaab niet zozeer geheel te elimineren, maar *beheersbaar* te maken. Hiervoor zijn de AMISOM-troepen (22.000 man) vooralsnog onmisbaar. Op 4 september jl. kondigde president Hassan Mohamud een 45-daagse amnestie aan voor Al Shabaab-strijders die zich overgaven. Ook worden er 'rehabilitatieprogramma's' opgezet. Clanleiders, geestelijken en NGO's worden verwacht bij te dragen aan de 're-integratie' van deze ex-strijders. Tevens zal de (militaire) samenwerking met de buurlanden Ethiopië, Kenia, Somaliland en Djiboeti worden voorgezet, want ook zij ondervinden de bedreiging van Al Shabaab en soortgelijke bewegingen in de regio.

Militaire maatregelen om de excessen van Al Shabaab te elimineren, zijn dan wel een noodzakelijke maar niet voldoende voorwaarde om politieke, economische en educatieve oplossingen voor de Somalische crisis te ontwikkelen. Duurzame vrede en nationale wederopbouw zijn nog ver weg, en zijn wellicht deels illusoir in een samenleving zo getekend door corrosief geweld¹⁶ en steeds wisselende politieke loyaliteiten, gevoed door onverbloemd opportunisme. Maar hier liggen de grootste uitdagingen: het scheppen van een goed onderwijsstelsel, inclusieve economische politiek, een beter belastingsysteem, het stoppen van corruptie en de opbouw van een geloofwaardig nationaal leger (dat is er, ondanks jaren van training en fondsen, nog niet).¹⁷ Cruciaal is verder politieke stabilisering via het scheppen van een rechtsorde (niet slechts een religieuze), een door Somaliërs zeer gewenst democratisch systeem (verkiezingen) en min of meer werkende federale instituties die de diversiteit en het *de facto* federalisme van het land erkennen.

Dit is een proces voor de lange termijn, en weloverwogen steun van de internationale (donor-)gemeenschap kan hierbij helpen. Donorafhankelijkheid moet echter worden voorkomen. Als de massa van de Somaliërs 'stakeholders' worden in plaats van buitengesloten in de nieuwe politieke structuren, dan zal dit ook een gunstig effect hebben op de veiligheidssituatie in het land en in de wijdere regio.

NOTEN

- 1 In 2013 zijn er slechts negen aanvallen geweest op schepen, waarvan geen enkele succesvol. Naast de internationale anti-piraterijvloot heeft ook het advies aan reders gewapende bewakers mee aan boord te nemen – waar zoveel Europese landen, waaronder ook Nederland, in het begin weer tegen waren – goed gewerkt.
- 2 Op de 'Mo Ibrahim Index of African Governance' van 2014 staat Somalië op de 52ste en laatste plaats.
- 3 Naast de paternalistische idee onder buitenlanders dat "Somalië eigenlijk één land moet zijn", kan men ook als reden het feit horen dat Somaliland zich in 1960 na vijf dagen onafhankelijkheid vrijwillig verbond met ex-Italië tot een eenheidsstaat; volkenrechtelijk zou het dan zogenaamd niet kunnen om weer uit de unie te stappen. Zoals zo vaak ontbeert het volkenrecht ook in dit geval realisme en pragmatisme.
- 4 Zie D. Laitin & A. Samatar, *Somalia: Nation in Search of a State*, Boulder, Co., 1987.
- 5 Zie o.a. G. Prunier, 'Segmentarité et violence dans l'espace somali, 1840-1992', *Cahiers d'Etudes Africaines* 146 (XXXVII-2), 1997, blz. 379-401.
- 6 De huidige Somalische president was één van de oprichters van een privaat managementinstituut, later Simad University, in Mogadishu.
- 7 'Boko Haram' is een onjuiste, populaire benaming voor de beweging die zich *Jama'at Ahl-as-Sunna li-Da'awatu wal-Jihad'* (= Associatie van Sunna-volgelingen voor bekering en jihad) noemt en zichzelf als goede moslims ziet.
- 8 Zie S.J. Hansen, *Al Shabaab in Somalia*, Londen, 2013, blz. 27.
- 9 Zie o.a. 'Islamic extremists in Somalia behead two Christians', 14 maart 2014 (<http://morningstarnews.org/2014/03/islamic-extremists-in-somalia-behead-two-christians>).
- 10 Hansen, a.w. noot 8, blz. 109.
- 11 Zie: 'Somalia "retakes" Galgala mountains from al-Shabab' (BBC, <http://www.bbc.com/news/world-africa-29444355>).
- 12 Zie o.a. M. Bryden, *The reinvention of Al Shabaab: a strategic choice or necessity?*, Report of the CSIS Africa Program, Washington, 2014.
- 13 Zoals door B.E. Bruton, *Somalia, a new approach*, Washington, DC: Council on Foreign Relations, 2010; of H. Verhoeven, 'The self-fulfilling prophecy of failed states: Somalia, state collapse and the Global War on Terror', *Journal of Eastern African Studies*, jrg. 3, nr. 3, 2010, blz. 405-425.
- 14 Vgl. International Crisis Group, *Somalia: Al Shabaab – It Will Be a Long War*, ICG Africa Briefing nr. 99, Brussel, juni 2014.
- 15 Vgl. International Crisis Group, *Kenya: Al Shabaab – closer to home*, ICG Africa Briefing nr. 102, Brussel, september 2014.
- 16 Een andere indicatie daarvoor is het vele geweld tegen vrouwen; zie: P.M. Muglo, 'Rape in Somalia: women and "double victimization"', *Global Education Magazine*, 8 maart 2014 (online: www.globaleducationmagazine.com/rape-somalia-women-double-victimisation).
- 17 Een rapport van de VN *Somalia-Eritrea Monitoring Group* berichtte in februari 2014 dat wapens geleverd aan de Federale Regering *nota bene* deels waren doorverkocht aan Al Shabaab-eenheden of clan-milities, via clanfamilielelijnen (bijv. in de Hawiye Abgaal- en Habr-Gidir-subclans). Zie: *Letter dated 6 February 2014 from the Coordinator of the Somalia and Eritrea Monitoring Group addressed to the Chair of the Committee*, S/AC.29/2014/COMM.13, 6 februari 2014.